

Finalment, com a complement de les activitats arqueològiques den Raimon Casellas, heusaquí un recull d'alguns dels seus treballs publicats en varis periòdichs:

A *La Vanguardia*, article sobre l'Exposició d'Art antic de Sant Feliu de Guixols, publicat el 10 de juliol de 1892. Dos articles en el mateix diari, sobre «Teixits egipci-cristians» y «Teixits mig-evais», publicats respectivament el 7 de juliol y el 20 d'agost de l'any 1893. Altre estudi sobre pintures antigues, també a *La Vanguardia*, aparegut el 26 de juny de 1895. Altre sobre l'obra del pintor barceloní Mercader, publicat el 17 de Desembre de 1897.

A *La Veu de Catalunya*, el dia 1 de novembre de 1899 aparegué un article sobre «Iconografia Barcelonina», y el 3 de febrer del mateix any, altre sobre dibuixos del segle XVIIIe.

A la revista *Hispania*, l'11 de juny del mateix any, y el 24 de juliol del següent, publicava respectivament els estudis interessantíssims sobre «L'Impresionisme de Velázquez» y «El Geni de Goya».

El 25 d'abril de l'any 1901, va donar al Centre Excursionista de Catalunya una conferencia sobre «La Barcelona del segle XVIII», que no ha sigut publicada.

Foren també notables els seus estudis sobre l'Exposició d'Art antic, publicats en *La Veu de Catalunya*, quan la celebració de dita exposició a Barcelona, l'any 1903, y que aparegueren en el referit diari els dies 9, 15 y 23 d'octubre, y 3 y 22 de Novembre.

Mes are darrerament, les tasques del abundós escriptor s'havien intensificat per causa de la publicació setmanal a *La Veu de Catalunya*, d'una pàgina especial dedicada a les coses d'art.

Allí va publicar un bell treball sobre «L'Estil Imperi a Barcelona», que va ocupar alguns números; altre sobre les troballes escultòriques d'Empuries, documentadíssim, y finalment, quan la mort el sobtà, anava publicant la serie d'articles sobre «ls «Gravadors de Catalunya».

Aquestos darrers treballs, junt ab molts altres de forsa mèrit, se troben a la colecció de la *Pàgina Artística de la Veu*, corresponent al any 1910.

Heusaquí el treball públich d'aquest home estudiós y amich entusiasta de les nostres coses; quedaven encare en els calaixos de la seva taula, apunts, notes y documents que hem procurat reunir ab certa ordinació perentoria a la Biblioteca de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, a la que han estat generosament cedits per la seva viuda, y en els que s'conte en esboç l'història de la nostra pintura.

Bibliografia

LLIBRES

EMILE BERTAUX. — *L'Exposition retrospective d'Art*, 1908, organisée sous les auspices de S. G. l'Archevêque de Saragosse. — Introducció de D. Mariano de Pano y Ruata, cronista del centenari. Pròlech per el M. I. Sr. D. Francisco de Paula Moreno, director de l'Exposició; Saragossa, París, Madrid, 1910.

Anem a indicar breument d'aqueix album de la Exposició de Saragoça, publicat ab verdadera esplendidesa, lo que té interès pels nostres estudis catalans, tot recordant que fou en son lloch estudiada l'Exposició per una Missió de l'Institut, formada de Mossèn Gudiol y l'arquitecte Sr. Nebot, de qual estudi donàrem una mostra en l'ANUARI darrer.

S'hi descriuen breument entre altres per Bertaux el frontal de Sant Vicens martir del Museu episcopal de Lleyda. Varies taules provenint d'un retaule fet pintar per Dalmau de Mur, bisbe de Saragoça, en qual època, 1435, el nostre escultor Pere Johan treballà en la pradella del retaule de la Seu. Taules del retaule del monestir de Sixena del Museu d'Oscà. La capa y dalmàtiques, de teles aràbigues, dites de Sant Valero, de Lleyda. Escultures del Museu episcopal de Lleyda. Diverses peçes d'orfebreria, algunes de fabricació catalana, com el reliquiari de Daroca, del nostre Pere Moragues; el retaule de Salas, regalat pel Rey en Pere, segons la inscripció «en esmena e satisfacció de cert número de llanties d'argent les que avans lo dit senyor fe pendre de la dita sgleya per mans del Governador daragon per necessitat de la guerra de Castella» (contra Pere l'Crudel).

En l'Arxiu de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS se guarden numeroses fotografies y una memoria de Mossèn Gudiol y alguns dibuixos de l'arquitecte Nebot, a la que aporten un complement interessant les notes den Bertaux y les nombroses fototípies que les acompanyen.

JOSEPH MARTÍNEZ ALOY. — *La Casa de la Diputación*. Valencia, 1909-1910.

«Lo Rat Penat» va celebrar en l'any 1893 uns Jochs Florals, obtenint un premi ofert per la Societat Artística Arqueològica de Barcelona, la monografia sobre la Casa de la Diputació de Valencia, núcleu primer de la que anem a reasumir.

La Historia de la Casa de la Diputació valenciana, es paralela de la de Barcelona. Comença la Generalitat Valenciana reunintse a la Sala de la Confraria de Sant Jaume y després a una casa particular; va després a lloguer y compra finalment en 1427 una casa al notari Dezplà, una casa usual com les dels demés ciutadans. Poch a poch la casa's va engrandint per adició y mescla de les cases vehines: se fa llavors (1481) una escala principal, se reforma la sala del Concell y's construeix una capella.

Mes les obres grosses, importants, la quasi total reedificació de la casa, es cap al segle XVIe. El plan consisteix principalment en construir a cada costat de l'edifici vell, reformat y enriqueit, una torre, la primera de les que comença l'any 1518 durant els treballs, que la guerra fan suspendre sovint, fins el 1580 en que després de lleus tentatives per bastir l'altra torre, l'obra's pot dir s'acabà. Venen al començar el segle XVIIe anys de miseria, ve la expulsió dels morischs, que disminueix les rendes y s'apropa'l temps d'absorció en que moren les nacionalitats ibèriques mediterrànies.

El Sr. Martínez Aloy descriu minuciosament l'edifici començant per l'exterior aon se troven restes de la vella casa com les catalanes del segle XVIe: a baix una porta y minúscules finestres reixades; al pis principal una finestra ab dos columnes que sostenen archs; després les golfes y la teulada volada de fusta. Les fatxades poch a poch van reformantse.

Es sobre tot curiosa la acció del Renaixement en el Palau de la Diputació de Valencia. La primera obra en el nou estil sembla's fa a Valencia cap els anys 1506 a 1512 en el palau de l'Embaixador Vich. En 1542 se parla de *les finestres quadrades obrades ab moldura a la romana les quals stan damunt les finestres de corbes*, que's construeixen en la torra esmentada, y en 1574's contracta ab Joan Porcar una motllura de pedra composta d'*arquitrau fris ab sos triglischs y cornisa* sobre'l que s'aixeca un atich y una teulada *a quatre aygues de teules daurades de Manises y un penell de ferro en lo qual se pogan posar algunes coses beneydes contra les tempestats*.

La descripció de l'interior dona lloch a citar numerosos detalls de decoració y mobiliari: *draps de ras, draps de brots guarnits de cuyros de cordova, guadamacils*, algun ab figures, fent contrast ab aqueixa suntuositat les finestres ab *encerats y gelosies y les estores de spart pera lo sol*.

Cal notar principalment el *studi nou major* en la torre angular, un dels *studis daurats* comensats en 1535 ab sostre anàlech al del Consistori nou del nostre Palau de la Generalitat, obra del mestre valencià *Genís Linares*; ab sos guadamacils en els murs, alguns de Cordoba, ahont *se fa molt millor cuyram*; ab paviment en que s'emplearen rajoles y rajoletes de Manises de *mitadat y creueta*.

Citem després el *retret del studi nou* ab son sostre daurat *pintat y matisat*, ab sos murs de guadamacils, ab sos quadros decorant els murs, un del rey Jaume I, ab el retaule de Vicens Joanes.

Deixant de descriure les sales y dependències secundaries, fixemnos en l'estudi completissim que fa'l Sr. Martínez Aloy de la *gran e bella sala, la gran sala nova* que's construeix en el primer pis de la torre. La obra's començà en 1518. Set anys després desde un *cadafal* aixecat en la obra, empaliats ab draps d'Arras els murs inacabats, contemplen los diputats la processó de *Corpus*.

Després la obra's sospèn; les guerres de les germanies obliguen el General a despendre's de *quinze mil lliures en fundir artilleria*, y no s'acaba l'obra fins cap al 1576.

Es notable en aqueixa sala la fusteria de les finestres y la riquesa de la tribuna de fusta y de l'artesonat del sostre, obra del mestre Genís Linares, en el nou estil italià, severament deixada en sos tons de fusta.

Els zòcals y paviment se fa de rajoles de Talavera seguint la moda. Es pensa primer en portarles de Sevilla, mes després s'encarrega a un argenter, Joan Elies, *home habil qui fara les dites rajoles ab tota la perfecció necessaria y natural de la terra y que les fara ab les mostres que li demanarem*. Les mostres les dibuixa y ordena Joanes el pintor. Després mort Elies hi treballa un mestre de rajoletes de Sevilla, Herrando de Santiago; més tart, Joan de Villalba; més tart

venen rajoles de Talavera dibuixades a Toledo per Oliva, qui les signa. «*En Toledo Oliva invenit*».

Els murs al començament eren empaliats de draps de brocat d'or que alternava ab altres de seda roja formant els pals de l'escut reial. Més tart foren pintats els quadros avuy existents encare, la historia dels quals ha refet D. Lluís Tramoyeres, a qui segueix l'autor. Primer s'havia pensat en ferles *al fresch ab molt gentils histories*, mes se decidí executarles *sobre les mateixes parets al oli*, representanthi *ab retratos al viu* la Generalitat y els estaments eclesiàstich, militar y reial presidit per una alegoria de la Justícia. Els personatges son presos del natural, son veraders retrats, que ls doctes arqueòlechs de Valencia han estudiat y fixat minuciosament valentse de numerosos documents.

El procés artístich de l'obra de la Generalitat valenciana es la mateixa que la del Palau de la Diputació general de Catalunya, y son art es el nostre mateix, com son llenguatge, y a la llur historia ha contribuït poderosament la obra del Sr. Martínez Aloy. — J. P. y C.

S. SANCHIS SIVERA, PBRE.—*La Catedral de Valencia. Guia històrica y artística*. Valencia, 1909.

Aqueixa guia si no es una monografia de la catedral valenciana, es una sòlida preparació pera ferla. Com en el palau de la Diputació, l'art de la Seu valenciana es el mateix art català.

El recort monumental més antich es la Porta del Palau, anàloga a les de Lleyda, Agramunt y tantes altres del ponent de Catalunya y de la frontera aragonesa.

Ella revela un temple sumptuós del segle XIIIe, avuy substituït per un edifici ogival, el qual no desentona de l'art d'aqueixa part de les ribes mediterrànies.

La *Guia*, com pertany a son objecte, no procedeix cronològicament, sino que descriu y documenta a mida que condueix d'un lloch a l'altre el visitant.

Així descriu la porta interessant dels Apòstols. Hi treballava en l'any 1432 l'escultor Joan Llobet, qui ampliava el número de les estatués y extenia més enllà la decoració.

Sobre'l portal hi ha una O en el calat de la qual domina una estrella de sis puntes, el celebrat *signum Salomonis* dels documents mig-evals. A Valencia, del finestral s'en deya, en 1477, el *Salamo*: en el llibre d'obres se llegeix un comte del mestre vidrier Arnau per *netechar, iluminar e posa plom a la vidriera del Salamo* de la porta dels apòstols.

Es un curiós estudi el del campanar el *Miquelet*, de cinquanta y un metres d'alt, igual que son perímetre, seguint una pràctica de proporció comú als arquitectes moros y als cristians en la etat mitja. En ell publica plans y datos cronològichs complets.

Se demanà autorisació pera la obra al rey Pere'l Ceremoniós, qui la concedí en 1376 y's començà expropiant onze cases abans d'inaugurar els treballs en 1831. Els dirigeix mestre Andreu Julià, qui al mateix temps intervenia en altres obres de Tortosa, probablement en la Seu. Sos llibres de comptes parlen dels gastos del replanteix fet ab *cannes y fils d'espart* y de com se feia la traça en *pergamí*: «*Item, diuen els llibres de contes, compri mes hun pergamí en que pinta lo dit mestre lo dit campanar*». Se dibuixa'l plan al natural en una de les eres de Ruzafa.

Els comptes descriuen interessantissims detalls de la vida d'aqueixos homes que bastien catedrals. El mestre que estava en la obra Jacme de Fe dormia sobre de palla, «*Item, compri de manament de moss. pere de labadia dos fexos de palla pera fer lit al dit mestre de la obra quant font vengut per tal que no agues a jaure en ostal que costarie II sol*».

A les obres s'hi ajudava piadosament. «*Item, pagui per XV carteyls dels perdons quel senyor bisbe donava a tots aquells qui traguessen o sen portassen de la terra que trayan del dit enderrocament*». Més tart (1396) treballà en la obra Mestre Joseph Franch.

Després (1414) sembla's cambia de plan, pensionantse a Pere Balaguer l'arquitecte de la Porta de Serrans, de les muralles de Valencia, pera que vagi a varies ciutats a fi d'estudiar campanars y pendre'n lo millor pera'l que s'estava construint.

Poch després (1415) se parla ja de pagar an Jacme Matheu pintor de fer uns versos *dele tres carades fetes de negre en les pedres del campanar nou les quals son contra lo lamp e costaren de pintar entre tot vin sol*. Aqueixos versos, que son advocació a Santa Bàrbara y a Crist, se conserven encara.

Y finalment, en 1448, se contracta acabar *lentaument de la sumitat del campanar ya comensat de pedra ab ses gargoles e ab tot ço que necessari hic sera d'a fer la dita obra de la claraboya*

e ajutzador ab sos banchs de part de dins del ajutzador pera bogir la dita claraboya o seure en aquells.

Documents de 1424 parlen de la *espiga* del campanar potser una cuberta piramidal com les del migdia de Fransa.

A més dels dats sobre les obres, son interessants els que dona sobre les campanes.

Son dignes de consultarse, el capítol sobre 'l cimbori, respecte 'l que es curiosa la nota del llibre d'obres sobre gastos d'emblanquinarlo: «*Item, compri dos grans pinzells de cerdes de porch pera emblanquinar lo cimbori*» (1432); l'estudi de la Sala Capitular antiga ab ses pintures al fresch obra del pintor florentí Mestre Nicolau (1469) y de Pau d'Arregui y Francesch de Nàpols (1472).

Conté l'obra de Mossen Sanchis, a més, notes nombrosíssimes de l'història de la pintura y del tapís. No son menys interessants les de la història de la litúrgia. Potser en alguns llocs predomina l'afany de lloar la Catedral sobre l'esperit científich.

Acaba ab un catàlech d'artistes y un índex analítich. — J. P. y C.

VICENTE LAMPEREZ Y ROMEA.—*Historia de la arquitectura cristiana española en la Edad Media*. II, Madrid, 1909.

Anem a parlar d'aqueix volum principalment de lo que 's refereix a l'arquitectura ogival de les terres de llengua catalana. Es pot dir a primera vista que es en aquesta qüestió concreta, més precís y complet que 'l primer, dedicat als períodes visigòtic y romànic y que ve a constituir una important contribució a la Història de la nostra arquitectura ogival, fins ara estudiada fragmentaria y incompletament.

L'autor ha estudiat directament les nostres catedrals dibuixant llurs detalls característichs y aixecant els plans de les mateixes. Ses afirmacions no son de referencia sino d'estudi directe. Es veu això clarament desde 'ls primers articles a l'estudiar els detalls constructius y de decoració. Ha tingut per altra part a la vista les nombroses monografies publicades a Catalunya a més de les obres generals nacionals y estrangeres que tracten dels nostres monuments.

Comença l'obra tractant baix un punt de vista general dels monuments ogivals d'Espanya y en aqueixos estudis cal notar les observacions den Lamperez sobre 'ls sustentants verticals, sobre 'ls arch-botants sovint mal aplicats en les Catedrals catalanes. Son interessantíssims sos estudis sobre l'introducció de la volta ogival en les esglésies cistercienses: sobre les cubertes de archs y vigues tant freqüents a Catalunya, Valencia y Murcia; sobre 'ls campanars y cimboris; sobre els plans y sistemes d'estructura de nostres temples.

Conclusió interessant d'aqueixos estudis generals es l'establir pera la arquitectura gòtica espanyola dos tipus, un derivat de les escoles del N. de França que denomina el tipo castellà; altra prolongació de les escoles languedocianes que denomina tipo català, ab cronologia y caràcters diferents que 's barregen y entrellacen en les zones fronterisses y entre 'ls que viu independentment de les diverses influències nacionals un grupu monàstich atent als tipus universals europeus de les ordres religioses.

A aqueix triple grupu castellà lleonés, del domini de la corona d'Aragó y monàstich correspon la divisió fonamental de l'obra. Fixemnos en el segon que interessa de plè als nostres estudis catalans y constitueix una interessant monografia més completa que tot lo avuy escrit de la nostra arquitectura ogival. S'hi estableix una divisió entre 'ls monuments de Catalunya, Balears y Valencia, que se l'hi podria dir grupu català propiament dit y 'ls d'Aragó. Comença en el primer subgrupu estudiant el fet de l'introducció del art gòtic com a art constituït a Sta. Caterina de Barcelona que s'aixeca al mateix temps que 'l nostre romànic arriba a ses més esplèndides grandiositats decoratives, lo que ha fet dir que a Catalunya realment no existia transició. L'art gòtic no 's forma aquí sino que arriba fet, encare que abans ens haguessin arribat voltes ab creuer en els temples cistercienses de Poblet y Santes Creus y en les Catedrals de Lleyda y Tarragona.

Estudia després la cronologia de la nostra arquitectura ogival, senyalant un període, que diu de transició, que ompla una part del segle XIIIe; un període d'esplendor que ompla tot el segle XIVe y 's prolonga plè de serenitat en els segles XVe y XVIe al mateix temps que a Castella l'art ogival se caracteriza per sa fastuositat decorativa. Nota les influències que engendren la nostra arquitectura, que son les del Languedoch principalment, rebent de segona ma la de les grans obres del Domini reial francès y indicant la possibilitat d'una influència italiana que 's trasllueix

en els pilans simplicitats de Sta. Maria del Mar, de la Sèu de Manresa, de Castelló d'Empúries y de la Sèu de Palma de Mallorca.

Després d'un estudi dels caràcters generals de la nostra escola, descriu cada un dels principals edificis: les catedrals de Tarragona y Lleyda plenes d'elements romànics; la de Barcelona influïda del plan de la de Narbona; la de Girona començada de tres naus y acabada en una sola grandiosíssima, després de un complicat congrés d'arquitectes; la de Tortosa ab sa interessant girola y sa ornamentació externa d'aire militar; la Capella de Santa Agueda, ab cuberta d'archs y vigues de fusta; la Sèu de Manresa ab sa curiosa disposició de les capelles laterals y ab sos dobles archs-botans; Santa Maria del Mar de típica estructura catalana; la Sèu de Palma de Mallorca ab ses reminiscències italianes; la de Ciutadella, la de Valencia, les de Oriola y Murcia, les esglésies de Javea y de Villena, potentment influïdes per l'escola castellana. Poques omisions se poden senyalar: poch resenyada la característica planta de les esglésies de Cervera y de Castelló d'Empúries; no s'parla de la de Solsona, mes en Lamperez ha reasumit ab gran esperit crítich, ampliantho ab propi estudi, l'estat actual de coneixements sobre l'arquitectura gòtica catalana, que no podrà ser reprès ab originalitat sense registrar els arxius inexplorats de les catedrals. La seva obra haurà d'esser el punt de sortida pera noves investigacions.

Després d'un breu resum de les esglésies menors de les regions de llengua catalana, en el que es de notar l'estudi de les esglésies valencianes, cubertes ab archs y fusteria, s'ocupa de les esglésies aragoneses intensament influïdes per l'escola catalana, y passa a estudiar la arquitectura monàstica en la que hi han observacions que ns cal fer notar.

Un grupu se destaca en aqueixa arquitectura: el cisterciench, del que son obres notabilíssimes catalanes: Poblet, Santes Creus, de les que senyala ls caràcters típics de l'arquitectura que l'ordre extengué per Europa y els deguts a influència local. Cita, fentne descripció, el monestir de Vallbona de les Monjes, entrant desseguida al estudi dels monuments de l'ordre premostratense, entre ls que descriu Bellpuig de les Avellanes; continua pels de les ordres militars en que no'n cita cap de Catalunya, y els dels Cartoixans, entre ls que descriu la Cartoixa de Montalegre y els convents Franciscans, en que parla sols del de S. Francesch de Palma de Mallorca.

Acaba l'obra ab un estudi de l'arquitectura cristiana mudèjar, del que no hi ha exemple a Catalunya; y ab un breu resum de l'art religiós del Renaixement espanyol. — J. P. y C.

G. J. DE OSMA.—*Apuntes sobre cerámica morisca. Textos y documentos valencianos.* — Núm. II. Los maestros alfareros de Manises, Paterna y Valencia. Contratos y Ordenanzas de los siglos XIV, XV y XVI. — Núm. III: Las divisas del Rey en los pavimentos de «obra de Manises» del castillo de Nápoles (años 1446-1458). Madrid, 1909.

En l'ANUARI de 1907 parlàrem d'una primera publicació de D. Guillem d'Osma, l'exministre d'Hisenda, ben conegut pels homes d'estudi y pels artistes per sa bellíssima col·lecció, la primera del mon, de ceràmica daurada valenciana, y per sos estudis documentats sobre la mateixa.

No es el Sr. Osma un de tants que s' dedica al *sport* de les ràpides correrries o al de presidir Institucions artístiques, no per la rahó del prestigi del saber, sino de la influència política. Se tracta d'un home preparat en la disciplina escolàstica de les universitats angleses, seriósament dedicat a l'estudi d'un tema interessantíssim, difícil a qui no reuneixi al saber la condició de posseir una fortuna que abasti a poder pagar el valor fabulós que de les pesses de «obra de Manises» han senyalat els museus públics y particulars.

Les publicacions que avuy ens ocupen son interessantíssimes.

La primera, sobre ls mestres de Manises, Paterna y Valencia, adueix nous documents y més antichs sobre la fabricació d'aqueixa ceràmica daurada, els més interessants dels quals, provenen dels museus y arxius catalans.

Encapsala 'l llibre una reproducció de la taula del segle XVe que s' guarda al museu episcopal de Solsona, representant la Cena en que Jesucrist y els apòstols se serveixen de plats, escudelles, gerros y pitxers de ceràmica daurada com en les cases nobles del temps en que 'l retaule fou pintat.

La data documental més antiga coneguda en 1906 en que fou publicat el primer llibre dels «Apuntes sobre cerámica morisca» era de 1405. En aquest segon treball un document trobat per Mossèn Gudiol en l'arxiu de protocols de Vich el retrotrau al primer terç del segle XIVe, en que poch a poch la vaixel·la de terra va substituint en el nostre país a la de fusta.

En 1341 se menciona *unum barralet de terra de Malica* (Málaga), y en un inventari de 1343 se parla repetidament de escudelles y citres de Melica y de Valencia. Se comproba aixís que l'imitació valenciana de la ceràmica de Málaga data del primer terç del segle XIVe, concordant a l'estat d'or de l'indústria granadina en el regnat de Iusuf fill d'Ismael.

Són interessants els dats aduits sobre l'exportació de la bellíssima ceràmica valenciana principalment a Avinyó durant els moments d'esplendor de la ciutat papal; les nombroses contractes de rajoles valencianes decorada en blau, vert y morat y de vaixel·la daurada. Els contractes la major part són ab moros essenthi notable'l nombrós tecnicisme que's conserva ja relatiu a les pessés d'us pera la taula, ja a les rajoles dels paviments; les notícies econòmiques relatives a preus y a formes dels tractes, crèdits y prestechs; organització corporativa de l'ofici, etc.

El tercer estudi publicat en 1909 tracta de les divises reials en els paviments d'obra de Manises del Castell de Nàpols.

El quadre que hi presenta'l Sr. Osma de l'exportació de l'obra de terra valenciana, es interessantíssim. Esdevé mercaderia internacional que desde'l Grau valencià es portada per tot: a Anglaterra, a Flandes, a Itàlia; per tot la fabricació de Manises s'imposa, y reis y papes contracten a Valencia'ls enrajolats de llurs palaus. Alfons V, sobre tot, que's rodejava en sos triomfs a Itàlia d'una cort valenciana, compra repetides vegades rajoles de Manises pera'ls enrajolats del Castell Nou de Nàpols y del *Castello alfonso da Gaeta, «ornades ab senyal reyal e les armes d'Arago e de Sicilia e d'Arago e del Realme de Nàpols e ab la divisa del dit Senyor de libres e mills e lo siti perillos»*, sobre tot en els anys 1446, 1447, 1456-1458.

L'estudi d'aqueixes senyals, armes y divises es l'objecte del treball del docte arqueòlech. Precedeix a l'estudi concret de les que's troben en les rajoles del Castell Nou un de general de llur origen a Espanya. Passa després a examinar el significat de «*libres e mills e situs perillosos*» de que parlen les contractes de les rajoles que deuen ser representats com divises del rei, aclarint llur significat per medi de reproduccions de Mss. del Magnanim y d'altres textos.

An aqueixes obres, bellament impreses, les acompanyen índexs minuciosos. — J. P. y C.

ALBERT VAN DE PUT. — *The Aragonese double crown. The Borja or Borgia Device, with notes upon the bearing of such insignia in the fourteenth and fifteenth centuries.* — London, 1910. — 53 pàgs.

En aquesta esplèndida publicació del *Gryphon Club*, l'autor ja conegut entre nosaltres per el seu estudi sobre l'*Hispano-moresque ware of the XV century* (1904), tracta'l seu assumpte ab molta novetat y rica documentació. Reproduïm a continuació la llista de capítols.

- I. The house of Barcelona in Aragon and Sicily. *The corona doble* or Double crown.
- II. The house of Borja (Borgia) and its Double crown.
- III. Calixtus III, Alexander VI and the Dukes of Gandia.

Appendices:

- I. The French *Cerf volant* or Flying Stag.
- II. Concy's crown and the Camail of Orleans.
- III. Some objects bearing the arms of Martin of Aragon.
- IV. Some other royal Aragonese devices.
- V. Borja and Aragon.
- VI. The Eagle in *Aragonese Sicily*.

PIERRE PARIS. — *Vases ibériques du Musée de Saragosse. (Monuments et mémoires de la fondation Eugene Piot.* — Paris, vol. XVII.)

Es un precís catàlech descriptiu d'aquestos vasos ibèrichs, dels que també's va ocupar nostre company Sr. Pijoan en l'ANUARI 1908. En ell insisteix novament en la seva opinió favorable a l'origen ibèrich d'aquesta ceràmica, que va ser negada per Mr. J. Siret y Mr. Dechelette. Se declara també convençut, si bé ab algunes reserves, de l'influència micènica en aquets vasos. «On n'a pas le droit, je crois (diu en la p. 17), après les rapprochements qui ont été faits par moi et par d'autres, avec précision, entre des motifs ibériques et des motifs mycéniens, rapprochements contre lesquels personne n'a protesté, de fermer les yeux à des faits très clairs.»

EDOUARD HARLÉ. — *Les mammifères, et oiseaux quaternaires connus jusqu'ici en Portugal*. Mémoire suivi d'une liste générale de ceux de la Péninsule Ibérique (avec cinq planches). — (Extrait du tome VIII des *Communications* du Service géologique du Portugal). Lisbonne. Imp. Nationale, 1910, 85 pp.

En aquest apèndix que es el que interessa més especialment a l'objecte de l'ANUARI, l'eminent professor de Bordeus intenta un inventari de les ossamentes quaternaries d'Espanya y Portugal y ha lograt dur a terme 'l seu treball ab una serietat y una riquesa de datos sorprenent.

De terres catalanes descriu els següents restes d'ossamentes:

Home. Barra inferior de la col·lecció Alsius, de Banyolas. — *Ursus arctus*. Un calcaneum de Castellbisbal, del museu del Seminari de Barcelona. — *Ursus spelæus*? Un ullal descobert a Tarrassa. — *Canis lupus*. Un os de Serinyà, de la col·lecció Alsius. — *Hyæna crocuta*. An aquesta especie creu que perteneixen algunes de les dents que va enviarli Mn. Font y Sagué procedents de les excavacions empreses a l'Abrich Romaní de Capellades per l'INSTITUT. Al mateix animal atribueix una mandíbula provinent de la casa Sans de Moncada y que s conserva també al Seminari de Barcelona. — *Felis Pardina*, a Serinyà en la col·lecció Alsius. De l'*Erinaceus europæus* ne cita restes a la gruta de Gracia (Barcelona) y a la de Serinyà. — *Elephas primigenius*. Descriu per primera vegada 'l fragment de molar, propietat del Sr. Bolós d'Olot y descobert pel seu avi a principis del s. XIXe. — *Elephas antiquus*. Una part de molar superior se troba també al museu del Seminari de Barcelona, trobat a les Corts de Sarrià. — *Rhinoceros Mercki*. Un fragment trobat en la gruta de Gracia. — *Equus*. A Tarrassa y Serinyà. — *Hippopotamus*. Restes trobats per D. Pere Alsius a Porqueras, prop de Banyolas, y uns altres regoneguts per M. Depéret a Tarrassa. — *Cervus tarandus*. Fragments trobats per l'Alsius y D. J. Bósoms a Serinyà. — *Cervus elaphus*. D'aquesta especie, tan abundant, ne descriu fragments trobats a Gracia y Serinyà. — *Rupicapra europæa*, a Serinyà. — *Lagomys corsicanus*. Nombrosos restes trobats a Gracia per D. Jaume Almera y D. Artur Bofill. De restes d'auells, ne descriu uns de trobats també a la cova de Serinyà.

No podem deixar de mencionar els emocionants descobriments *elephas meridionalis* barrejats ab sílexs dels tipus de Chelles, fets pel Marqués de Cerralbo en els jaciments de Torralba y anotats també en aquest treball. L'interés excepcional que presenten per l'arqueologia prehistòrica de la Península, fa que no poguem menys de senyalarles aquí als nostres prehistoristes.

FRANCESCH SANTACANA ROMEU. — *Catàlech illustrat del Museu Santacana de Martorell*. — Barcelona, 1909.

El Museu Santacana es format de troços escultòrics y rajoles procedents dels edificis que destruí la febra de reforma que a Barcelona s desenvolupà en la meitat del segle XIXe. Hi ha en ell reproduïdes una numerosa col·lecció de rajoles blaves y blanques valencianes y catalanes dels segles XVe y XVIe y peces policromades a estil de Talavera del segle XVIe y XVIIe y numerosos rajoles ab figures, ornamet popular en lo segle XVIIIe de les nostres cases pageses. Segueixen després fotogravats dels varis fragments escultòrics y arquitectònics. Acompanyen el catàlech lleugeres notícies sobre 'ls edificis de que procedeixen els objectes.

La puerta de Santa Margarita declarada monumento nacional. — Palma; Tip. de Amengual y Muntaner. 1909. — 284 pàgs., un plan y una fototipia.

La Comissió de monuments de les Balears, ha recopilat y publicat plegats ab aquest títol, una serie d'articles referents a la Porta de Santa Marguerida de Palma de Mallorca, que havien aparegut en la *Gaceta de Mallorca*.

REVISTES

Académie des Inscriptions et Belles Lettres. París. — *Comptes rendus*. — E. ALBERTINI: *Lettre sur les fouilles d'Amphurias* (1909, p. 939). S'hi publica la fotografia de l'estatua d'Esculapi ab consideracions sobre la seva atribució. — M. DIEULAFOY: *Les premières peintures de l'école catalane* (1910, p. 324). Reprodueix la nota del Sr. J. Pijoan sobre les pintures murals que publicà l'INSTITUT. M. Dieulafoy li afegeix interessants comentaris sobre l'època y origen d'aquelles decoracions parietals, a les que no creu que l'influència bisantina hagi arribat directament.